

بررسی سرمایه اجتماعی در بافت‌های شهری ارگانیک و برنامه‌ریزی شده (مطالعه لار قدیم و لار جدید)

سید هادی حسینی - استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، مرکز پژوهشی علوم جغرافیایی و مطالعات اجتماعی، دانشگاه حکیم سبزواری،

سبزوار، ایران

فاطمه خوشدل - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران

تأیید مقاله: ۱۳۹۹/۱۱/۱۸

پذیرش مقاله: ۱۳۹۹/۰۶/۲۶

چکیده

هدف این مقاله، تحلیل تطبیقی سرمایه اجتماعی در دو گونه بافت شهری ارگانیک و برنامه‌ریزی شده است. برای این منظور شهر لار در قالب دو محدوده لار قدیم و لار جدید به عنوان محدوده پژوهش انتخاب شد. این پژوهش به روش پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه محقق ساخته انجام شد. جامعه آماری شهروندان بالای ۱۵ سال و نمونه آماری ۳۸۰ نفر است. سرمایه اجتماعی در شهر از طریق مؤلفه‌های روابط اجتماعی، شبکه اجتماعی، اعتماد بین‌فردی، اعتماد نهادی، مشارکت اجتماعی و هنجارهای مشترک اجتماعی سنجیده شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، در هر دو محدوده لار قدیم و لار جدید تراکم جمعیت و اختلاط کاربری اراضی تقریباً مشابه و در هر دو در حد متوسط است و سرنانه کاربری‌های خدماتی و عمومی در لار جدید بیشتر از لار قدیم است. براساس نتایج، وضعیت سرمایه اجتماعی شهروندان شهر لار (هر دو محدوده) ۳/۵۹ است و در میان مؤلفه‌های سازنده سرمایه اجتماعی، به استثنای هنجارهای اجتماعی، در سایر مؤلفه‌ها، میانگین امتیاز بالای میانگین است. تحلیل مقایسه‌ای سرمایه اجتماعی در لار قدیم و جدید نشان می‌دهد که تفاوت معناداری میان آن‌ها وجود دارد. تحلیل مؤلفه‌های سازنده سرمایه اجتماعی نیز نشان می‌دهد، در هر شش مؤلفه مورد مطالعه، نه تنها تفاوت معناداری میان دو محدوده لار قدیم و جدید وجود دارد، بلکه در بیشتر آن‌ها (جز هنجارهای اجتماعی) وضعیت امتیازها در لار قدیم بیشتر از لار جدید است. در هر دو محدوده، رابطه معکوسی میان سرمایه اجتماعی و دسترسی به خدمات عمومی وجود دارد و با کاهش فاصله شهروندان با این خدمات، سرمایه اجتماعی شهروندان افزایش یافته است. در هر دو محدوده رابطه مستقیم و معناداری میان سابقه سکونت در شهر و سرمایه اجتماعی وجود دارد. سابقه سکونت در محل و تعلق به مکان از جمله متغیرهای مهمی بوده است که بر سرمایه اجتماعی در هر دو محدوده تأثیرگذار بوده‌اند. تأثیر کاربری مذهبی نیز که از طریق میزان تعاملات مردم با مساجد سنجیده شد، نشان داد که در هر دو محدوده، به جز مؤلفه هنجارهای اجتماعی، در سایر مؤلفه‌ها هم‌بستگی مستقیم و معناداری میان دو متغیر وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: بافت ارگانیک، بافت برنامه‌ریزی شده، سرمایه اجتماعی، لار قدیم، لار جدید.

مقدمه

شهرها به‌عنوان متراکم‌ترین و بزرگ‌ترین سکونتگاه‌های انسانی، دربرگیرنده طیف وسیعی از فعالیت‌های بشری هستند که به‌گونه‌ای بی‌سابقه بعد از انقلاب صنعتی در معرض تغییرات گسترده در محیط کالبدی و به‌تبع آن ساختارهای اجتماعی قرار گرفته‌اند (Beumer, 2010). نتیجه این تغییرات، همان‌طور که مطالعات جامعه‌شناسان نشان می‌دهد، بر ساختارهای اجتماعی به‌ویژه در زمینه‌هایی مانند کاهش مشارکت، انسجام و هم‌بستگی اجتماعی به‌طور واضح دیده می‌شود. علاوه بر این، گسترش شبکه‌های مجازی اجتماعی، به فرسایش بیشتر روابط اجتماعی، به‌دلیل کاهش مجاورت مکانی، روابط خویشاوندی و... منجر می‌شود که این امر به افزایش چالش‌های اجتماعی در جوامع شهری می‌انجامد (COE, 2008; Forrest and kearas, 2001: 212).

براین‌اساس، برای غلبه بر این چالش‌ها در مناطق شهری، تأکید بر سرمایه اجتماعی در کنار انواع سرمایه‌های موجود ضرورت می‌یابد. درواقع در این فرایند، سرمایه اجتماعی به‌عنوان عامل تقویت‌کننده روابط جمعی، شبکه‌ها و انسجام‌بخش انسان‌ها، انسان‌ها و سازمان‌ها و سازمان‌ها با یکدیگر، منجر به نهادینه‌شدن اقدام گروهی می‌شود (محسنی تبریزی و آقامحسنی، ۱۳۸۹: ۲۱) و از طریق ارتقای ظرفیت‌های محلی و خرد جمعی به حل مسائل و توسعه نهادی و همکاری عمومی و متقابل می‌انجامد (Padovani and Guentner, 2007: 12). یکی از عواملی که در فرایند شکل‌گیری / تقویت یا زوال سرمایه اجتماعی، به‌ویژه در مناطق شهری تأثیرگذار است، فضای شهری و کیفیت طراحی و ساخت آن است. درواقع فضای شهری به‌مثابه ساختاری کالبدی برای تعاملات اجتماعی است که می‌تواند روابط اجتماعی را تسهیل کند یا مانع برقراری آن شود (Rapoport, 1977: 2). به تعبیر گیدنز، فضای شهری منعکس‌کننده روابط اجتماعی - فرهنگی در شهر است و در عین حال بر مبنای این روابط هویت می‌یابد. روابط اجتماعی - فرهنگی در فضا اتفاق می‌افتد و نوع روابطی که در فضا رخ می‌دهد و شدت آن، به فضا معنا می‌دهد؛ بنابراین فضا مجموعه‌ای از روابط اجتماعی - فرهنگی میان گروه خاص و مکان خاص (نقطه‌ای از فضا) را در برمی‌گیرد. این روابط مدت‌زمان خاصی دارد؛ بنابراین زندگی اجتماعی در فضا و زمان واقع شده و به‌کمک آن‌ها مشروط می‌شود (Giddens, 2009: 243).

درواقع فضای شهری عنصری به‌جامانده پس از ساخت‌وساز بناها نیست، بلکه ساختاری سازمان‌یافته، آراسته و واجد نظم برای فعالیت‌های انسانی است. فضای شهری و روابط اجتماعی فرهنگی جاری در آن با هم رابطه‌ای متقابل دارند و از هم تأثیر می‌پذیرند. انسان‌ها از طریق روابط اجتماعی - فرهنگی به فضا، شکل، عملکرد و اهمیت اجتماعی می‌بخشند و سازمان‌دهی فضا به‌نوبه خود این روابط را مشروط می‌کند؛ بنابراین ساخت و طراحی فضاهای شهری بر روابط اجتماعی تأثیر می‌گذارد. برنامه‌ریزان شهری قادرند به‌منظور تسهیل شکل‌های خاصی از روابط اجتماعی - فرهنگی، فضاهای کالبدی را سازمان دهند و فضاها را براساس استخراج معیارهای اجتماعی و فرهنگی طراحی کنند (مدنی‌پور، ۱۳۷۵: ۱۱-۱۲).

متأسفانه در شهرهای معاصر، ایجاد فضا و زیرساخت مناسب برای خودروها و حرکت و توقف آن‌ها به ایجاد فضاهایی برای تماس‌ها و ارتباطات اجتماعی - فرهنگی شهروندان بیشتر مدنظر و اولویت برنامه‌ریزان قرار گرفته و حتی در پاره‌ای از موارد موجب از دست رفتن فضاهای شهری سنتی با ارزش‌های زیبایی‌شناختی و کارکردهای مهم اجتماعی - فرهنگی شده است. به نظر کاستلز، فضاهای شهری معاصر، عملکرد خود را به‌مثابه مکان‌هایی برای برقراری روابط اجتماعی از

دست داده‌اند و درحقیقت مفهوم اجتماع، جای خود را به هم‌زیستی اجباری در شهر داده است. فضاهای سنتی که امکان مشارکت عمومی افراد در تصمیم‌گیری‌های جمعی را فراهم می‌کرد، از بین رفته‌اند. در نتیجه پدیده جدیدی به نام نفضایی ظهور یافته که بعد جدیدی به زنجیره زمانی - فضایی شهر افزوده و انزوای مردم و فعالیت‌های آنان را در پی داشته است (Castells, 1984: 239).

در ایران نیز با هجوم و تسلط رویکردهای شهرسازی مدرن بر اندیشه و عمل شهرسازان و سیاست‌گذاران، شاهد گسستگی بیش‌ازپیش ساختار شهری در ایران، به‌ویژه شهرهای سنتی و قدیمی هستیم. در واقع می‌توان قرن حاضر را قرنی دانست که شهر و شهرسازی سنتی از هم پاشیده می‌شود و شهر ایرانی عرصه تاخت‌وتاز تازه‌ای قرار می‌گیرد؛ درحالی که حفظ و احیای بافت‌های سنتی، قدیمی، تاریخی و تقویت برخی کارکردهای آن‌ها در کشورهای پیشرفته جهان، برای مردم و دولت‌ها در ابعاد گوناگون اعتبار بسزایی دارد (رحمانی، ۱۳۷۵: ۹۲)؛ از این‌رو طی سال‌های اخیر با مشاهده تأثیرات مخرب رویکرد برنامه‌ریزی مدرن بر بافت‌ها و فضاهای شهری سنتی و ارگانیک، به‌ویژه در ابعاد اجتماعی و همراه با آن مطرح‌شدن نظریه توسعه پایدار شهری و مفاهیمی مانند اجتماعات پایدار شهری، پایداری اجتماعی، سرمایه اجتماعی، مشارکت اجتماعی و...، درک چگونگی تأثیرات هر یک از این بافت‌ها و فضاها بر روابط و کنش‌های اجتماعی شهروندان و ساکنان و شناخت قوت و ضعف‌های آن‌ها، مدنظر پژوهشگران قرار گرفته است.

با وجود گرایش روزافزون به شهر و شهرنشینی در ایران، به دلیل تحولات و رخدادها در ساختار اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، به‌ویژه در نیم‌قرن اخیر و به تبع آن افزایش تعداد شهرهای کوچک و متوسط از یک سو، پژوهش درباره این گروه از شهرها در مقایسه با شهرهای بزرگ، بسیار کمتر انجام پذیرفته است؛ درحالی که بسیاری از شهرهای متوسط و کوچک کنونی، مانند شهر لار در گذشته نه تنها از جمله شهرهای معتبر ایران به شمار می‌رفتند، بلکه حتی در قلمرو جغرافیایی شرق اسلامی و گاه فراتر از آن جایگاهی فراناچیه‌ای و جهانی داشتند. براین اساس و با توجه به اهمیت سرمایه اجتماعی در ایجاد شهرهای پایدار و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان، این پژوهش مسئله اصلی خود را بر مطالعه چگونگی تأثیرگذاری فضا بر سرمایه اجتماعی شهروندان قرار داده است. در واقع این پژوهش به دنبال درک و شناخت این موضوع است که آیا کیفیت سرمایه اجتماعی در دو محدوده لار قدیم (بافت ارگانیک) و لار جدید (بافت برنامه‌ریزی شده) متفاوت است؟ کدامیک از دو گونه بافت فوق از قابلیت و توانمندی بهتری برای ایجاد/ تقویت سرمایه اجتماعی برخوردار است؟ در صورت تفاوت، آیا می‌توان الگوی بافت شهری را به‌عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار بر شکل‌گیری این تفاوت برشمرد؟

مبانی نظری

مفهوم سرمایه اجتماعی هرچند در ابتدا توسط هانیفان^۱ به معنای دارایی‌های روزمره در قالب وجود حسن تفاهم، دوستی و رفاقت، هم‌دلی و روابط اجتماعی در میان افراد و خانواده‌ها مطرح شد (بیدرونی و طیبیان، ۱۳۹۷: ۲۹۶)، گسترش کاربرد آن در حوزه‌های مختلف را می‌توان از ۱۹۵۰ به این سو دانست (اردشیری و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۸). کاربرد سرمایه اجتماعی در حوزه برنامه‌ریزی شهری را بسیاری به جیکوبز در دهه ۱۹۶۰ و انتشار کتاب مرگ و زندگی شهرهای بزرگ

آمریکایی نسبت می‌دهند (حاجی‌پور، ۱۳۸۵: ۴۳). سرمایه اجتماعی زاده کنش و واکنش افراد و محصول آشنابودن و آشناسدن و آشناماندن آدمیان با یکدیگر است و به چشم‌داشت‌هایی استوار است که از آشنایی جان می‌گیرد و در بیشتر مواقع با گذر زمان می‌بالد و گسترده‌تر می‌شود (پیران، ۱۳۸۵: ۱۰). این شکل از سرمایه، کمتر از سرمایه فیزیکی و انسانی قابل لمس و مشاهده است و در روابط میان افراد تجسم می‌یابد. این سرمایه، زمانی شکل می‌گیرد که روابط میان افراد به شیوه‌ای دگرگون شود که کنش را تسهیل کند (کلمن، ۱۳۷۷: ۶۹). براین اساس می‌توان گفت سرمایه اجتماعی در فضای ارتباطی میان افراد یا گروه‌ها و سازمان‌ها وجود دارد و نه درون آن‌ها (قاسمی و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۴۷).

در یک رویکرد کلی، سرمایه اجتماعی را می‌توان در سه سطح تحلیل کرد که شامل سطوح کلان، میانی و خرد است. در سطح کلان، تمرکز شاخص‌های سرمایه اجتماعی بر گروه‌های اجتماعی در سطح کلان است و سرمایه اجتماعی به‌عنوان یک ویژگی یا خصلت جمعی مفهوم‌سازی می‌شود. در سطح میانی (سطح گروه‌ها یا سازمان‌ها)، تمرکز شاخص‌های سرمایه اجتماعی بر گروه‌های اجتماعی است. این گروه‌ها می‌توانند سازمان‌ها، انجمن‌ها، اتحادیه‌ها، خانواده و بستگان باشند. در این سطح، گروه است که قوانین، هنجارها و عقاید مشترک را شکل می‌دهد، انسجام می‌بخشد و بر رفتار افراد تأثیر می‌گذارد و در نهایت در سطح خرد، تمرکز شاخص‌های سرمایه اجتماعی بر افراد است و سرمایه اجتماعی به‌عنوان یک ویژگی یا خصلت فردی مفهوم‌سازی می‌شود (عباسی و همکاران، ۱۳۹۸: ۷۱-۷۲). هریک از این سطوح، کاربردی متناسب با ابعاد و مقیاس مورد نظر و نیز اهداف و گستردگی موضوع دارد و در مقیاس فضای شهر و محله‌های شهری، سرمایه اجتماعی در این مقیاس باید بیشتر در سطح تحلیل خرد بررسی شود. در این سطح سرمایه اجتماعی، در قالب روابط فردی و شبکه‌های ارتباطی میان افراد و هنجارها و ارزش‌های غیررسمی حاکم بر آن‌ها ارزیابی می‌شود (رضازاده و سلسله، ۱۳۹۲: ۸۶).

این مفهوم پس از تفکیک میان انواع سرمایه‌های پولی، فیزیکی و انسانی در اندیشه‌های اقتصادی، به‌شکل خاصی از دهه ۸۰ میلادی به بعد، از طریق مطالعات سه دانشمند و نظریه‌پرداز اصلی آن یعنی بوردیو، کلمن و پوتنام وارد عرصه مباحث اجتماعی شد (فیلد، ۱۳۸۶: ۲۸). از نظر کلمن سرمایه اجتماعی بر پایه روابطی شکل می‌گیرد که میان اشخاص (حقیقی و حقوقی) برقرار می‌شود. سرمایه اجتماعی از تغییراتی در روابط میان اشخاص حاصل می‌شود که منش را تسهیل می‌کند. اگر سرمایه فیزیکی کاملاً ملموس است و اگر سرمایه انسانی کمتر ملموس است و در دانش‌ها و مهارت‌های اخذشده به‌وسیله فرد حضور دارد، سرمایه اجتماعی به‌مراتب ناملموس‌تر است؛ زیرا در روابطی که میان اشخاص برقرار است، یافت می‌شود و مولد است. وی در مباحث خود درباره سرمایه اجتماعی، از مفهوم اعتماد به‌عنوان برگ‌اعتباری در تعاملات میان اشخاص نام می‌برد که به‌طور کامل مشابه سرمایه مالی عمل خواهند کرد (تاج‌بخش، ۱۳۸۴: ۵۵-۵۷). کلمن سرمایه اجتماعی را راهی برای هم‌بستگی نظریه اجتماعی با نظریه اقتصادی می‌داند و استدلال می‌کند که سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی مکمل یکدیگر هستند. از دیدگاه او ویژگی و اثر مهم سرمایه اجتماعی را می‌توان در ایجاد سرمایه انسانی در نسل بعدی ملاحظه کرد (رحیمی و آقابابایی، ۱۳۹۳: ۲۰۱).

در نگاه بوردیو، سرمایه اجتماعی عبارت از مجموعه‌ای از منابع بالفعل یا بالقوه است که با مالکیت شبکه‌ای بادوام از روابط کم‌ویش نهادینه‌شده از آشنایی و شناخت متقابل و دوجانبه، پیوند یافته است. به عبارت دیگر عضویت در یک گروه، هریک از اعضایش را از پشتیبانی سرمایه جمعی برخوردار می‌کند؛ صلاحیتی که آنان را سزاوار اعتبار به معنای مختلف کلمه می‌کند

(Bourdieu, 1986: 248-249). به نظر وی، حجم سرمایه اجتماعی مورد تملک یک فرد به اندازه شبکه پیوند میانی بستگی دارد که او می‌تواند به شکل مؤثری بسیج کند و به حجم سرمایه (اقتصادی، فرهنگی یا نمادین) در تصرف کسانی که وی با آنان مرتبط است، وابستگی دارد. به این ترتیب، حجم سرمایه اجتماعی یک فرد هم متأثر از سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی خود او و هم سرمایه‌های مورد تملک همکاران است که با آن‌ها در تعامل و رابطه پایدار قرار می‌گیرد. نتیجه و پیامد این تعامل و روابط، هم‌بستگی گروهی است که خود به حصول منفعت‌های فردی منجر می‌شود (تاج‌بخش، ۱۳۸۴: ۱۴۸). کاربرد سرمایه اجتماعی در نزد بوردیو بر این درک استوار است که افراد چگونه با سرمایه‌گذاری بر روابط گروهی، وضعیت اقتصادی خود را در یک فضای اجتماعی سلسله‌مراتبی بهبود می‌بخشند. در واقع دیدگاه بوردیو در باب سرمایه اجتماعی بیشتر ابزاری است و آن را چیزی می‌داند که افراد یا طبقات به کار می‌برند تا به منافع اقتصادی خود دست یابند (همان: ۱۳).

نظریه پرداز دیگری که تأثیر بسیار عمیقی بر پردازش و تعمیم مفهوم سرمایه اجتماعی در علوم اجتماعی داشته، پوتنام است. از نظر وی سرمایه اجتماعی به ویژگی‌هایی از سازمان اجتماعی مانند شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد اشاره دارد که همکاری و هماهنگی برای منافع متقابل را تسهیل می‌کند (پوتنام، ۱۹۹۹: ۶). پوتنام مفهوم سرمایه اجتماعی را فراتر از سطح فردی به کار می‌گیرد و به چگونگی کارکرد سرمایه اجتماعی در سطح منطقه‌ای و ملی و نوع تأثیرات سرمایه اجتماعی بر نهادهای دموکراتیک و در نهایت توسعه اقتصادی علاقه‌مند است (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴: ۱۴). او میان دو نوع سرمایه اجتماعی تمایز قائل می‌شود: سرمایه اجتماعی ارتباط‌دهنده (جامع) و سرمایه اجتماعی درون گروهی (انحصاری). اولی افراد متعلق به گروه‌های اجتماعی متنوع را گرد هم می‌آورد و دومی به ایجاد هم‌گنی و تقویت هویت‌های انحصاری کمک می‌کند. سرمایه اجتماعی درون گروهی با ایجاد و انتقال هم‌بستگی‌های گروهی به حفظ وفاداری‌های درون گروهی قومی و تقویت هویت‌های مشخص منجر می‌شود و سرمایه اجتماعی ارتباط‌دهنده برای اتصال به ابزارها، انتشار اطلاعات و در نهایت فراهم کردن زمینه تعاملات وسیع‌تر بین گروهی مفید واقع می‌شود (فیلد، ۱۳۸۴: ۵۶).

به نظر پوتنام، سرمایه اجتماعی برخلاف دیگر شکل‌های سرمایه، بی‌حضور همکاران پدید نمی‌آید و ممکن نیست. بر این پایه، پدیده سرمایه اجتماعی تنها زمانی شکل می‌گیرد که در یک محیط اجتماعی معین، انسان‌هایی در برابر یکدیگر قرار گرفته باشند و میان آن‌ها رابطه‌ای شکل گرفته باشد و جریان یابد. درون رابطه است که سرمایه اجتماعی زاده یا تولید می‌شود؛ بنابراین سرمایه اجتماعی جزئی از رابطه اجتماعی به شمار می‌آید و در ذات آن نهفته است (Putnam, 2002: 113). همین نکته یعنی ضرورت وجود محیط و فضایی برای قرارگیری انسان‌ها در کنار یکدیگر و شکل‌گیری سرمایه اجتماعی، وجه مشترکی است که طی سال‌های اخیر، سبب ارتباط بیشتر علوم فضایی-محیطی مانند جغرافیا، برنامه‌ریزی و طراحی شهری با علوم اجتماعی شده است. در حوزه جامعه‌شناسی، بررسی ارتباط میان فضای شهری و کنش اجتماعی، توسط برخی افراد به‌طور خاص بیشتر مدنظر قرار گرفته است. جامعه‌شناسان فرهنگ‌گرا، شهر و ساخت شهری را دلیل شکل‌گیری شیوه زندگی یا شکل فرهنگی خاص در نظر می‌گیرند (افروغ، ۱۳۷۷: ۱۳۱). پارسونز معتقد است روابط اجتماعی با عناصر فیزیکی و آرایش ارضی گره خورده است. وی اعتقاد دارد تمام کنشگران در نظام اجتماعی، در کنار سایر چیزها، ارگانیک فیزیکی هستند که باید در فضای فیزیکی به یکدیگر مرتبط شوند. این مفهوم، بدان معناست که موقعیت ارضی ذاتاً در تمام کنش‌ها وجود دارد (همان: ۴۳). به عقیده عده‌ای دیگر از جامعه‌شناسان شهری، فضاهای شهری می‌توانند به‌عنوان ساخت‌دهنده فرایندها و مناسبات اجتماعی در نظر گرفته شوند.

به تعبیری، فضاهای شهری قادرند دلیل کنش‌های اجتماعی میان کنشگران شوند و آن‌ها را سمت‌وسو ببخشند. زیمیل اعتقاد دارد مناسبات فضایی از یک سو، تنها شرط و از سوی دیگر، نماد مناسبات انسانی است. سازمان فضا هم متضمن پایه مناسبات اجتماعی است و هم نشان‌دهنده بازتاب آن‌ها (تانکسین، ۱۳۸۸: ۴). به عبارتی می‌توان گفت فضای شهری و بافت شهر اثری فیزیکی و اجتماعی است و به تعبیر گاتمن، محیط مصنوع یک سخت‌افزار است که درون آن، نظام اجتماعی-اقتصادی به‌مثابه یک نرم‌افزار عمل می‌کند. این دو بعد اجتماعی و فیزیکی، رابطه پویایی با یکدیگر دارند. بافت فیزیکی با روندهای متفاوت اجتماعی تولیدشده مشخص می‌شود و در عین حال، وقتی فرم شهری ساخته شد، می‌تواند بر روش روی‌دادن دوباره روندهای اجتماعی تأثیرگذار باشد (مدنی‌پور، ۱۳۷۹: ۴۸-۴۹).

بررسی پیشینه پژوهش در این ارتباط گویای آن است که طی سال‌های اخیر در برخی مطالعات، فضا به یکی از عناصر محوری تبدیل شود؛ برای مثال، علیزاده و همکاران (۱۳۹۲)، به بررسی تفاوت‌های فضایی سرمایه اجتماعی در سه لایه فضایی شهر سمنان شامل سکونتگاه‌های غیررسمی، بافت مرکزی و بافت برنامه‌ریزی‌شده پرداخته‌اند. در پژوهش دیگر، موسوی و همکاران (۱۳۸۹)، به بررسی و تحلیل تفاوت‌های سرمایه اجتماعی در شهرهای آذربایجان غربی پرداخته‌اند. توکلی‌نیا و همکاران (۱۳۹۰) تحلیل تفاوت‌های فضایی سرمایه اجتماعی را در میان سکونتگاه‌های شهری و روستایی محور کار خود قرار داده‌اند. نیک‌پور و همکاران (۱۳۹۴) به ارزیابی توزیع فضایی سرمایه اجتماعی در محله‌های شهر بابلسر پرداخته‌اند. پاتاچینی و همکاران (۲۰۱۵) به بررسی وجود و شدت ارتباطات میان افراد در ایالات متحده (که ارتباطات میان افراد به‌طور محسوسی به موقعیت جغرافیایی بستگی داشت) پرداخته‌اند. شاتجنز و ولکر (۲۰۱۰) با تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از نظرسنجی شبکه‌های اجتماعی کارآفرینان در ۱۴۱ محله هلند دریافتند که رابطه مثبتی میان سرمایه اجتماعی و عملکرد شرکت‌ها وجود دارد.

برخی پژوهشگران به بررسی سرمایه اجتماعی در سطح محله‌های شهری و تأثیر ویژگی‌های کالبدی و اجتماعی آن‌ها بر سرمایه اجتماعی شهروندان پرداخته‌اند که از آن جمله می‌توان به مطالعه اردشیری و همکاران (۱۳۹۲)، پژوهش ربانی خوراسگانی و همکاران (۱۳۸۸)، پژوهش باقری و عمویی (۱۳۹۷) با عنوان نقش طرح کالبدی-فضایی محله‌های شهری در ارتقای سرمایه اجتماعی اشاره کرد. برخی دیگر از پژوهش‌ها، محور کار خود را بر چگونگی ارتباط میان محیط مصنوع (ساخته‌شده) و سرمایه اجتماعی قرار داده‌اند که از آن جمله می‌توان به پژوهش قربی و همکاران (۱۳۹۸)، پژوهش یو و لی (۲۰۱۶) و همچنین پژوهش مازومدار و همکاران (۲۱۰۸) اشاره کرد. در واقع فهم چگونگی ارتباط میان کیفیت فضای شهری و عناصر مختلف آن بر سرمایه اجتماعی از چند بعد می‌تواند ارزشمند باشد. نخست آنکه با توجه به وجود رابطه‌ای قوی میان سرمایه اجتماعی و سلامت، این امر می‌تواند به پژوهشگران حوزه بهداشت و برنامه‌ریزان کمک کند تا روش‌هایی را که به‌واسطه آن محیط کالبدی به پیشبرد رفتارهای سلامت‌محور و به‌تبع آن پیامدهای اجتماعی و روان‌شناختی و سلامتی کمک می‌کند، بهتر درک کنند. این شناخت می‌تواند برای برنامه‌ریزان در طراحی و طراحی مجدد/مقاوم‌سازی (در مقیاس‌های مختلف) محله‌ها برای افزایش سرمایه اجتماعی مفید باشد و سرانجام می‌تواند به پژوهشگران در شناسایی ویژگی‌هایی از فضای شهری و محیط ساخته شده که می‌تواند به‌عنوان عامل مؤثر در سرمایه اجتماعی سطح محله استفاده شود، کمک کند (Mazumdar, 2017: 3).

بررسی دیدگاه‌های مختلف در ارتباط با سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد، شاخص‌های ارائه شده برای سنجش سرمایه اجتماعی از اشتراک زیادی در میان پژوهشگران مختلف برخوردار است (جدول ۱). بر این مبنا در این پژوهش نیز برای سنجش سرمایه اجتماعی شش بعد اصلی شامل تعاملات اجتماعی همسایگی، شبکه اجتماعی، اعتماد بین فردی، اعتماد عمومی و نهادی، هنجارهای مشترک اجتماعی و مشارکت اجتماعی مدنظر قرار گرفت.

جدول ۱. مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی

پوتنام (۲۰۰۰)	حیات سازمانی اجتماع، تعهد به امور عمومی، داوطلبی در اجتماع، اعتماد
بریانت و نوریس (۲۰۰۲)	مشارکت اجتماعی، تعهد اجتماعی و التزام، میزان توانمندی که همان کنترل و خودکارایی است، احساس عضویت در اجتماع، شبکه‌های اجتماعی، حمایت اجتماعی و کنش متقابل اجتماعی، اعتماد، عمل متقابل و همبستگی اجتماعی
هارپر (۲۰۰۲)	مشارکت اجتماعی (شبکه‌ها) شبکه‌های اجتماعی و حمایت اجتماعی (شبکه‌ها)، عمل متقابل و اعتماد (هنجارها و ارزش‌های مشترک)، مشارکت مدنی (همکاری) و جنبه‌های منطقه‌محلی (جنبه‌ها و ارزش‌های مشترک)
بولن و اونیکس (۲۰۰۵)	مشارکت در اجتماع محلی، فعالیت در متن اجتماع، احساس اعتماد و امنیت، ارتباطات همسایگی، مراودات با دوستان و فامیل، ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها، پیوند کاری، ارزش زندگی
نوریس (۲۰۰۵)	مشارکت اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی و حمایت، مشارکت مدنی و اعتماد و عمل متقابل

روش پژوهش

پژوهش حاضر در گروه پژوهش‌های توصیفی قرار می‌گیرد که به روش پیمایشی و با استفاده از پرسش‌نامه انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شهروندان بالای ۱۵ سال ساکن در شهر قدیم و شهر جدید لار به تعداد ۴۸,۳۶۴ نفر است که از این تعداد ۳۸۰ نفر به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. با توجه به هدف پژوهش که بررسی سرمایه اجتماعی در دو بافت ارگانیک لار قدیم و برنامه‌ریزی شده لار جدید است، ۱۸۰ نمونه در لار قدیم و ۲۰۰ نمونه در لار جدید به‌شکل تصادفی ساده میان شهروندان توزیع شد. در این پژوهش، سرمایه اجتماعی سازه‌ای مرکب بوده است که با مرور ادبیات نظری و تجربی پژوهش، از شش حوزه اصلی شامل روابط اجتماعی (هشت گویه با ضریب آلفای ۰/۷۱۰)، شبکه اجتماعی (چهار گویه با ضریب آلفای ۰/۶۲۵)، اعتماد بین فردی (پنج گویه با ضریب آلفای ۰/۸۱۵)، اعتماد عمومی و نهادی (پنج گویه با ضریب آلفای ۰/۶۷۰)، هنجارهای مشترک اجتماعی (هفت گویه با ضریب آلفای ۰/۷۱۰) و مشارکت اجتماعی (شش گویه با ضریب آلفای ۰/۷۱۰) هستند که امتیاز نهایی سرمایه اجتماعی از ترکیب امتیازات حوزه‌های فوق محاسبه شد. با توجه به آنکه ابزار پژوهش (پرسش‌نامه) شامل گویه‌های استاندارد و محقق ساخته است، بررسی روایی محتوایی و صوری پرسش‌نامه و همچنین آزمون پایایی آن به کمک ضریب آلفای کرونباخ صورت گرفت. تحلیل داده‌های پژوهش به کمک آماره‌های گرایش به مرکز و همچنین آزمون‌های آماری استنباطی همچون تحلیل همبستگی و آزمون t تست صورت گرفته است.

محدوده مورد مطالعه

محدوده‌ای که به‌عنوان عرصه پژوهش انتخاب شد، شهر لار است. جمعیت این شهر در سال ۱۳۹۵ برابر با ۶۹,۸۶۴ نفر بوده است. بررسی تحولات جمعیتی شهر نشان می‌دهد که از سال ۸۵ تا ۹۵ شهر دو دوره متفاوت را پشت سر گذاشته است. در دوره ۸۵-۹۰ شهر دارای نرخ رشد بسیار بالای ۳/۶۶ درصد بوده است؛ به‌گونه‌ای که طی ۵ سال بیش از ۱۱ هزار نفر (حدود یک‌ششم کل جمعیت شهر) به جمعیت شهر اضافه شده است و در مقابل در دوره ۹۰-۹۵ شهر به یک‌بار

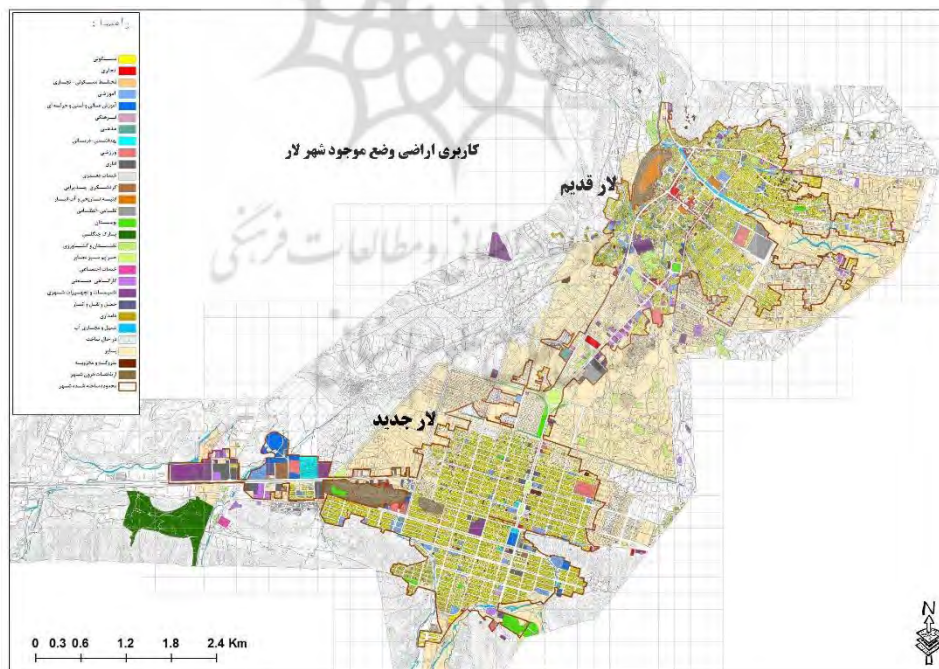
با کاهش بیش از $\frac{2}{3}$ درصد جمعیت روبه‌رو شده و نرخ رشد جمعیت شهر به $\frac{1}{3}$ درصد رسیده است. بررسی ساختار کلی شهر لار نشان می‌دهد که شهر از سه قسمت قدیم، جدید و محدوده بین دو شهر تشکیل شده است. مرکز عمده شهر قدیم، بازار قیصریه لار و اطراف آن است که تا پیش از رشد فضایی شهر، به‌عنوان مرکز و هسته اصلی در کل مجموعه بافت شهری جای خویش را حفظ کرده بود؛ به‌گونه‌ای که هم از نظر کارکردهای اقتصادی و هم از نظر بافت کالبدی، یک واحد جدایی‌ناپذیر از بافت شهری بوده است. اکنون بازار لار به لحاظ نحوه قرارگیری در کل مجموعه شهری چنین موقعیتی ندارد، اما هنوز بیشتر خیابان‌های اصلی به‌گونه‌ای به میدان عمومی شهر که بازار در ضلع شمالی آن قرار دارد، راه می‌یابند. در اطراف میدان عمومی نیز مغازه‌هایی از حدود یک‌صد سال پیش بنا شده‌اند که هنوز هم به فعالیت اقتصادی خود ادامه می‌دهند و می‌توان گفت مهم‌ترین کارکرد این فضا یا هسته مرکزی شهر عمدتاً اقتصادی بوده که بازار رکن اساسی آن را تشکیل می‌داده است. زلزله مهیب سال ۱۳۳۹ در لار که سبب تخریب نیمی از شهر شده بود و بسیاری از محله‌ها و خانه‌های آن را ویران کرد، به احداث شهرک جدیدی در دامنه کوه‌های تنگ اسد در فاصله ۵ کیلومتری جنوب شهر قدیم توسط سازمان هلال‌احمر (شیر و خورشید) منجر شد. ایجاد این شهرک فصلی جدید از تاریخ تحولات شهر را پدید آورد و شهر دوقلوی لار را بنیان نهاد. به‌مرور این شهر جدید با شهر قدیم به یک واحد شهری تبدیل شدند که اتصال این دو با هم با مفصلی از کاربری‌های شهری صورت گرفته است. شهر جدید با الگویی کاملاً متفاوت با شهر قدیم و با طرح قبلی شکل گرفته است. محدوده بین دو شهر ساختاری خطی دارد که در امتداد محورهای عمده ارتباطی دو شهر قدیم و جدید واقع شده است. ساختار اصلی آن را خیابان مطهری و میدان امام خمینی تشکیل داده‌اند. خیابان مطهری در امتداد دو محور عمده ساختاری شهرهای قدیم و جدید است (وثوقی و همکاران، ۱۳۸۵: ۷۴-۷۶). وسعت کل شهر لار ۱۱۸۲ هکتار است که حدود $\frac{512}{3}$ هکتار مربوط به لار قدیم، $\frac{581}{2}$ هکتار مربوط به لار جدید و حدود $\frac{88}{4}$ هکتار نیز محدوده میان دو شهر است. به‌طور کلی شهر لار، شهری پراکنده با تراکم جمعیتی پایین است؛ به‌گونه‌ای که تراکم ناخالص جمعیتی شهر لار ۵۹ نفر در هکتار و تراکم خالص آن نیز ۷۰ نفر در هکتار است. همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهد که تراکم جمعیت در محدوده لار قدیم ۸۴ نفر در هکتار و محدوده لار جدید ۹۱ نفر در هکتار است که در واقع گویای نبود تفاوت جدی در تراکم جمعیت دو محدوده است.

بررسی اختلاط کاربری اراضی با استفاده از روش پیشنهادی فرانک و همکاران (۲۰۰۶) نشان می‌دهد که براساس نتایج این روش تفاوت چندانی میان اختلاط کاربری اراضی دو محدوده لار قدیم (امتیاز $\frac{0}{49}$) و لار جدید (امتیاز $\frac{0}{51}$) وجود ندارد و می‌توان گفت اختلاط کاربری در هر دو محدوده در حد متوسط است. بررسی وضعیت سرانه کاربری اراضی خدماتی و عمومی در دو محدوده لار قدیم و لار جدید گویای آن است که لار جدید به توجه به طراحی بر مبنای استانداردها و معیارهای شهرسازی مدرن در مقایسه با لار قدیم از وضعیت بهتری برخوردار است؛ به‌گونه‌ای که سرانه کاربری عمومی و خدماتی در لار قدیم ۴۰ مترمربع و در لار جدید ۵۳ مترمربع است. از میان کاربری‌های مورد بررسی، کاربری‌های تجاری، مختلط تجاری و مسکونی، مذهبی، نظامی - انتظامی و خدمات اجتماعی در لار قدیم در مقایسه با لار جدید از وضعیت بهتری برخوردار است و در سایر کاربری‌ها وضعیت لار جدید از لار قدیم بهتر است (جدول ۲).

جدول ۲. توزیع کاربری‌های خدماتی و عمومی در لار جدید و لار قدیم

کاربری	لار قدیم (مساحت ۵۱۲/۳)		لار جدید (مساحت ۵۸۱/۲)	
	مساحت (مترمربع)	سرانه (مترمربع)	مساحت	سرانه (مترمربع)
مسکونی	۱,۷۰۷,۴۱۵	۳۱/۲۲	۲,۱۰۶,۸۴۴	۳۸/۵۲
تجاری	۱۰۶,۸۹۶	۱/۹۵	۴۷,۹۷۲	۰/۸۸
مختلط مسکونی - تجاری	۱۷,۱۱۷	۰/۳۱	۳۸۱۱	۰/۰۷
آموزشی	۹۲,۶۰۲	۱/۶۹	۲۵۵,۳۲۸	۴/۶۷
فرهنگی	۴۱۲۶	۰/۰۸	۱۲,۶۸۵	۰/۲۳
مذهبی	۵۶,۶۰۷	۱/۰۴	۲۴,۲۸۷	۰/۴۴
بهداشتی و درمانی	۵۳۸۴	۱	۷۴,۰۷۶	۱/۳۵
ورزشی	۵۶,۱۹۲	۱/۰۳	۱۰۲,۴۲۲	۱/۸۷
اداری	۱۱,۴۵۶	۰/۲۱	۱۴۹,۷۷۰	۲/۷۴
خدمات دفتری	۶۲۵۱	۰/۱۱	۱۵,۳۱۹	۱/۲۸
گردشگری و پذیرایی	۱۵۵۷	۰/۰۳	۵۹,۰۱۴	۱/۰۸
بناهای تاریخی و آبنبار	۳۵,۸۷۲	۰/۶۶	۰	۰
نظامی - انتظامی	۸۳,۰۵۵	۱/۵۲	۵۹۲۷	۰/۱۱
بوستان	۱۹,۳۹۰	۱/۳۵	۵۷,۵۶۴	۱/۰۵
خدمات اجتماعی	۲۵۲۲	۰/۰۵	۳۷	۰
مجموع	۲,۲۰۶,۴۴۲	۴۰/۳۵	۲,۹۱۵,۱۲۶	۵۳/۲۹

شکل ۱. کاربری اراضی در دو محدوده لار جدید و لار قدیم

بررسی‌های بیشتر در ارتباط با دو بافت ارگانیک و برنامه‌ریزی شده شهر لار گویای آن است که به لحاظ اشتغال، نسبت بیشتری از شاغلان شهر لار در شهر قدیم ساکن هستند و به همان نسبت نیز درصد بیکاران در لار جدید بیشتر از لار قدیم است. در مقابل، نسبت مالکان به مستأجران در لار جدید بیشتر از لار قدیم است (۵۴/۲ درصد در مقابل ۴۵/۳ درصد). در لار قدیم درصد واحدهای مسکونی کمتر از ۱۰۰ مترمربع در مقایسه با لار جدید بسیار بیشتر است؛ به گونه‌ای که در ۶۱ درصد واحدهای مسکونی ۷۵ متر و کمتر شهر لار در لار قدیم قرار داشته است؛ در حالی که این نسبت برای لار جدید ۲۸/۵ درصد است. همچنین حدود ۶۹ درصد واحدهای مسکونی بین ۷۶-۱۰۰ مترمربع در لار قدیم قرار دارند و این نسبت برای لار جدید ۲۵ درصد است. به لحاظ الگوی ساخت، تنها ۶/۱ درصد واحدهای آپارتمانی شهر در لار قدیم قرار دارند و حدود ۶۶ درصد واحدهای آپارتمانی در لار جدید قرار دارند و به بیانی بهتر، بخش عمده واحدهای مسکونی در لار قدیم ویلایی هستند و در مقابل بخش عمده واحدهای مسکونی لار جدید آپارتمانی است. از نظر سطح سواد و تحصیلات نیز از کل افراد باسواد شهر لار، ۴۲/۵ درصد در لار قدیم، ۵۱ درصد در لار جدید و ۶/۵ درصد در لار میانی سکونت داشته‌اند که این آمار گویای وضعیت بهتر لار جدید در مقایسه با لار قدیم است. داده‌های مهاجرت در شهر گویای آن است که ۱۷/۵ درصد جمعیت لار مهاجر و حدود ۸۰ درصد نیز بومیان هستند. وضعیت مهاجر در سه بافت لار قدیم، جدید و میانی نشان می‌دهد که از کل مهاجران شهر ۴۸/۳ درصد در لار قدیم و ۴۴/۱ درصد در لار جدید قرار سکنی گزیده‌اند. نکته مهم درباره مهاجران در این دو بافت آن است که در لار قدیم حدود ۶۲ درصد از مهاجران متولد خارج از کشور هستند؛ در حالی که این رقم برای لار جدید ۱۶/۵ درصد است و در مقابل در لار جدید بخش عمده مهاجران متولد شهر دیگر (۶۴ درصد) هستند (جدول ۳).

جدول ۳. ویژگی‌های کالبدی، اقتصادی و اجتماعی لار جدید و لار قدیم

کل	لار میانی	لار جدید	لار قدیم		
۱۰۰	۹/۵	۴۰/۸	۴۹/۷	شاغلان	اشتغال
۱۰۰	۷/۲	۵۲/۸	۴۰	بیکاران	
۱۰۰	۰/۵	۵۴/۲	۴۵/۳	مالک	تصرف واحد مسکونی
۱۰۰	۲/۴	۴۵/۲	۵۲/۴	مستأجر	
۱۰۰	۱۰/۵	۲۸/۵	۶۱	کمتر از ۷۵	مساحت واحد مسکونی (مترمربع)
۱۰۰	۶/۱	۲۵/۱	۶۸/۸	بین ۷۵ تا ۱۰۰	
۱۰۰	۱۶/۱	۳۵	۴۸/۹	بین ۱۰۰ تا ۱۵۰	
۱۰۰	۴/۳	۴۴/۴	۵۱/۲	بین ۱۵۰ تا ۲۰۰	
۱۰۰	۵/۴	۶۳/۵	۳۱/۱	بیش از ۲۰۰	
۱۰۰	۲۸/۲	۶۵/۸	۶/۱	آپارتمان	الگوی ساخت واحد مسکونی
۱۰۰	۴/۷	۴۴/۶	۵۰/۶	ویلایی	
۱۰۰	۶/۵	۵۱	۴۲/۵	باسواد	تحصیلات
۱۰۰	۱۲/۴	۲۶/۳	۶۱/۳	بی‌سواد	
۱۰۰	۷/۶	۴۴/۱	۴۸/۳	بومی	مهاجرت
۱۰۰	۳/۵	۴۹/۲	۴۷/۴	مهاجر	
۱۰۰	۴/۹	۷۱/۸	۲۳/۳	اظهار نشده	

یافته‌های پژوهش

در جدول ۳ نتایج مربوط به مهم‌ترین ویژگی‌های پاسخگویان در دو محدوده مورد مطالعه ارائه شده است. براساس نتایج، شهروندان لار قدیم سن بیشتری از لار جدید داشته‌اند. نسبت بومیان در مقایسه با مهاجران در لار قدیم بسیار بیشتر از لار جدید است. میزان مالکیت مسکن و همچنین سابقه سکونت در لار قدیم بیشتر از لار جدید است. ساکنان دو محدوده به لحاظ درآمدی تفاوت معناداری با یکدیگر نداشته‌اند. در هر دو محدوده قدیم و جدید به ترتیب ۵۰/۱ و ۴۹/۸ درصد درآمدی بین ۱ تا ۲ میلیون داشته‌اند، ۴۵/۷ و ۴۴/۹ درصد درآمدی کمتر از ۱ میلیون داشته‌اند و در نهایت ۴/۲ و ۵/۳ درصد بالای ۲ میلیون درآمد داشته‌اند. بررسی وضعیت تحصیلات نیز نشان می‌دهد که در لار قدیم ۵۴ درصد و در لار جدید ۴۹ درصد افراد تحصیلات فوق‌دیپلم و بالاتر داشته‌اند و به ترتیب ۱۲ و ۱۰ درصد تحصیلات ابتدایی داشته‌اند.

جدول ۳ وضعیت سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن را در شهر لار نشان می‌دهد. در این پژوهش، امتیازدهی گویه‌ها براساس طیف لیکرت (۱ حداقل و ۵ حداکثر) است. امتیاز کمتر گویای سرمایه اجتماعی پایین و بالعکس است. یافته‌های پژوهش گویای آن است که وضعیت سرمایه اجتماعی شهروندان شهر لار (هر دو محدوده) $3/59 (\pm 0/3)$ است. حداقل امتیاز سرمایه اجتماعی ۳/۷۴ و حداکثر آن ۴/۰۴ است. در میان مؤلفه‌های سازنده سرمایه اجتماعی، به‌استثنای هنجارهای اجتماعی، در سایر مؤلفه‌ها، میانگین امتیاز بالای میانه نظری است و بالاترین امتیاز به مشارکت اجتماعی مربوط است. از آنجا که برای سنجش مشارکت اجتماعی از گویه‌هایی مانند پرداخت رضایتمندانه عوارض شهرداری، تمایل به مشارکت در شورای شهر یا شورایاری محله، استفاده درست و بجا از اموال عمومی و بیت‌المال، رعایت قوانین و مقررات شهری و رانندگی، همکاری با نهادهای انتظامی در برقرار امنیت در محله و مشارکت در گزارش‌دادن یا برطرف کردن مشکلات در سطح محله استفاده شده است. امتیاز بالای مشارکت اجتماعی می‌تواند گویای تعلق اجتماعی و مکانی بالای ساکنان به شهر لار باشد. البته بررسی وضعیت تعلق به مکان در شهر لار نیز نشان می‌دهد که ۳/۱ درصد پاسخگویان تعلق مکانی خیلی کم، ۶/۷ درصد دارای تعلق مکانی کم، حدود ۳۸ درصد دارای تعلق مکانی متوسط و بیش از ۵۰ درصد نیز تعلق مکانی زیاد به شهر لار داشته‌اند و میانگین امتیاز تعلق مکانی نیز ۳/۷۳ بوده است.

اشتراک در هنجارهای اجتماعی گویای بعد ارزشی و اخلاقی هر اجتماعی است که در درازمدت قوام‌بخش حیات هر اجتماعی هستند. در این ارتباط، تحلیل توصیفی ارتباط میان سن با سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های سازنده آن (جدول ۵) نشان می‌دهد که کمترین امتیاز در هنجارهای اجتماعی مربوط به گروه سنی بیش از ۵۰ سال است. این موضوع در واقع گویای شکاف ارزشی و هنجاری است که میان گروه‌های سنی جوان‌تر با گروه سنی کهن‌سالان شکل گرفته است. بررسی‌های توصیفی درباره سایر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی گویای آن است که مؤلفه‌های روابط اجتماعی، اعتماد بین‌فردی، اعتماد نهادی و سرمایه اجتماعی کل دارای رابطه‌ای مستقیم با سن پاسخگویان است؛ بدین معنا که با افزایش سن، امتیاز افزایش یافته و کیفیت آن‌ها نیز بهبود یافته است، اما درباره مشارکت اجتماعی وضعیت تقریباً معکوس است؛ یعنی مشارکت اجتماعی در گروه‌های سنی پایین‌تر، بیشتر از گروه‌های سنی بالاتر است و درباره مؤلفه شبکه اجتماعی نمی‌توان به روند مشخصی اشاره کرد (جدول ۵).

جدول ۴. آمار توصیفی متغیرهای زمینهای پژوهش

متغیر	لار قدیم	لار جدید
سن	۳۹/۲ (۱۰/۷ ±)	۳۸/۴ (۱۰/۵ ±)
میانگین	۴۱	۳۸
میانه	۴۱	۳۸
کمترین و بالاترین	(۲۱) و (۶۴)	(۲۲) و (۶۳)
جنسیت (درصد)	۴۳/۷	۴۳/۵
زن	۵۶/۳	۶۵/۵
مرد	۱۲	۱۰/۲
ابتدایی	۶/۷	۸/۷
راهنمایی	۲۷/۲	۳۱/۹
دیپلم	۱۶/۵	۱۵/۴
فوق دیپلم	۲۱/۶	۲۰/۳
لیسانس	۱۶	۱۳/۵
فوق لیسانس	۱۴/۶	۳۳/۴
مهاجر	۸۵/۴	۶۶/۶
بومی	۷۱	۷۱
مهاجر و بومی (درصد)	۸۷/۷	۲۹
نوع مالکیت مسکن	۲۱/۳	۲۹
مالک	۴۵/۷	۴۴/۹
مستأجر	۵۰/۱	۴۹/۸
وضعیت درآمد (هزار تومان)	۴/۲	۵/۳
کمتر از ۱۰۰۰	۲۰۰۰-۱۰۰۰	۲۰۰۰-۱۰۰۰
بیشتر از ۲۰۰۰	۴۱/۴ (۱۶/۰۵ ±)	۳۸/۴ (۱۷/۷ ±)
میانگین (انحراف معیار)	(۳) و (۶۰)	(۳) و (۶۰)
حد اقل و حداکثر	۲۰/۸ (۱۵/۱ ±)	۲۰/۸ (۱۵/۰۹ ±)
میانگین (انحراف معیار)	(۱) و (۶۰)	(۱) و (۶۰)
حد اقل و حداکثر		

جدول ۵. آمار توصیفی سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن در شهر لار

انحراف معیار	میانگین	حداکثر	حد اقل	
۰/۵۰۷	۳/۷۱	۴/۵۰	۲/۵۰	روابط اجتماعی
۰/۵۷۸	۳/۱۴	۴/۵۰	۱/۷۵	شبکه اجتماعی
۰/۴۶۳	۳/۸۳	۴/۸۰	۲/۲۰	اعتماد بین فردی
۰/۴۹۸	۳/۶۵	۴/۶۰	۲/۰۰	اعتماد نهادی
۰/۴۹۱	۳/۹۰	۴/۶۳	۲/۸۶	مشارکت اجتماعی
۰/۴۹۷	۳/۷۷	۴/۴۳	۲/۱۴	هنجارهای اجتماعی
۰/۲۹۴	۳/۵۹	۴/۰۴	۲/۷۴	سرمایه اجتماعی

جدول ۶. آمار توصیفی سن و سرمایه اجتماعی در شهر لار

گروه سنی	روابط اجتماعی	شبکه اجتماعی	اعتماد بین فردی	مشارکت اجتماعی	اعتماد نهادی	هنجارهای اجتماعی	سرمایه اجتماعی
< ۳۰	۳/۴۹	۲/۹۶	۴/۰۱	۴/۱۸	۳/۸۰	۲/۸۶	۳/۳۳
۳۰-۴۰	۳/۶۸	۳/۲۹	۳/۹۸	۴/۲۴	۳/۷۵	۲/۷۱	۳/۵۴
۴۰-۵۰	۳/۷۵	۳/۱۸	۳/۸۵	۳/۹۸	۳/۶۹	۲/۷۳	۳/۶۴
۵۰-۶۰	۳/۹۴	۳/۰۴	۴/۳۸	۳/۸۱	۳/۴۲	۲/۹۱	۳/۲۹
> ۶۰	۴/۴۳	۳/۲۰	۴/۱۴	۳/۳۳	۳/۸۴	۲/۴۴	۳/۵۶

جدول ۷. تحلیل استنباطی ارتباط سن و سرمایه اجتماعی در شهر لار

روابط اجتماعی	شبکه اجتماعی	اعتماد بین فردی	مشارکت اجتماعی	اعتماد نهادی	هنجارهای اجتماعی	سرمایه اجتماعی
ضریب هم‌بستگی	۰/۰۰۸	-۰/۰۴۱	-۰/۳۸۷*	-۰/۱۶۱**	-۰/۰۰۳	-۰/۱۹۷
سطح معناداری	۰/۸۹۱	۰/۶۱۵	۰/۰۰۰	۰/۰۰۸	۰/۹۶۰	۰/۰۶۱

تحلیل مقایسه‌ای سرمایه اجتماعی بین دو محدوده لار قدیم و لار جدید گویای آن است که تفاوت معناداری به لحاظ سرمایه اجتماعی بین دو محدوده مشاهده می‌شود. تحلیل و بازبینی نتایج جدول‌های توصیفی گویای آن است که وضعیت سرمایه اجتماعی لار قدیم از لار جدید بهتر است. تحلیل‌های بیشتر درباره مؤلفه‌های سازنده سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد که در هر شش مؤلفه مورد مطالعه، نه تنها تفاوت معناداری میان دو محدوده لار قدیم و جدید وجود دارد، بلکه در بیشتر آن‌ها (جز هنجارهای اجتماعی) وضعیت امتیازها در لار قدیم بالاتر از لار جدید است و این در واقع به نوعی گویای وضعیت بهتر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در لار قدیم در مقایسه با لار جدید است (جدول ۶). در ارتباط با مؤلفه هنجارهای اجتماعی، در میان مؤلفه‌های مورد بررسی، تنها امتیاز این مؤلفه در هر دو محدوده لار قدیم و لار جدید کمتر از میانگین است. همچنین تنها در این مؤلفه است که امتیاز لار جدید بیشتر از لار قدیم است. بی‌تردید می‌توان دلیل بخشی از این تفاوت و امتیاز پایین را به تفاوت‌های نسلی مرتبط دانست که طی سال‌های اخیر با شدت یافتن جهانی شدن و گسترش فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی میان نسل جدید با نسل‌های قدیمی‌تر شکل گرفته و سبب تفاوت در نوع نگاه شهروندان در گروه‌های سنی مختلف به ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی مقبول در جامعه شده است (جدول ۶).

جدول ۸. مقایسه سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن در لار قدیم و لار جدید

مؤلفه‌ها	محدوده‌ها	میانگین	انحراف معیار	تست لون برابری واریانس	t تست برای برابری میانگین
	لار قدیم	لار جدید		آماره F	t
					Sig. (2-tailed)
روابط اجتماعی	۳/۹۷	۳/۵۳	۰/۴۵۷	۷۰/۰۶۶	۸/۱۸۸
شبکه اجتماعی	۳/۲۴	۳/۰۷	۰/۴۸۸	۴/۰۲۱۶	۲/۳۴۳
اعتماد بین فردی	۴/۹۷	۳/۷۲	۰/۳۶۶	۶/۸۳۱۱	۲/۷۳۱
مشارکت اجتماعی	۴/۰۲	۳/۸۸	۰/۵۰۱	۷/۴۸۹۵	۳/۵۶۱
اعتماد نهادی	۳/۷۷	۳/۵۶	۰/۳۲۵	۳۴/۲۸۴۱	۳/۰۳۹
هنجارهای اجتماعی	۲/۶۱	۲/۸۹	۰/۳۰۲	۳۷/۶۹۹	-۵/۵۱۸
سرمایه اجتماعی	۳/۵۹	۳/۴۴	۰/۱۶۱	۵۵/۲۰۶	۶/۰۰۶

از جمله متغیرهایی که براساس سابقه نظری و تجربی می‌تواند در کم‌وکیف سرمایه اجتماعی شهروندان دو محدوده تأثیرگذار باشد، حس تعلق مکانی ساکنان به محدوده سکونتی خود است. داده‌های پژوهش نشان می‌دهد میان بین دو محدوده، تفاوت معناداری در حس تعلق به مکان مشاهده می‌شود؛ به گونه‌ای که امتیاز تعلق به مکان در لار قدیم $4/1$ ($0/320 \pm$) و در لار جدید $3/5$ ($0/783 \pm$) است. این تفاوت در میان گویه‌های سازنده تعلق به مکان نیز قابل مشاهده است. داده‌های مربوط به انحراف معیار گویای آن است که در همه گویه‌ها، انحراف معیار داده‌ها در لار جدید بسیار بیشتر از لار قدیم است. این موضوع در واقع گویای آن است که نتایج لار قدیم در مقایسه با نتایج لار جدید از انسجام بیشتر و پراکندگی کمتری از لار قدیم برخوردار هستند. همچنین یافته‌های پژوهش در هر دو محدوده، گویای وجود هم‌بستگی بالا میان سرمایه اجتماعی و تعلق به مکان است (جدول ۹ و ۱۰).

جدول ۹. تعلق به مکان در لار قدیم و لار جدید

انحراف معیار	میانگین	محل
۰/۵۶۲	۴/۲	لار قدیم
۱/۰۹۰	۳/۵	لار جدید
۰/۴۷۸	۳/۹	لار قدیم
۰/۷۴۶	۳/۵	لار جدید
۰/۸۱۸	۳/۸	لار قدیم
۱/۰۹۴	۳/۲	لار جدید
۰/۴۳۹	۴/۲	لار قدیم
۰/۸۵۳	۳/۷	لار جدید

جدول ۱۰. تحلیل استنباطی ارتباط تعلق به مکان و سرمایه اجتماعی در شهر لار

سرمایه اجتماعی		
لار جدید	لار قدیم	
۰/۶۵۲**	۰/۶۸۱**	ضریب هم‌بستگی
۰/۰۰۸	۰/۰۰۰	سطح معناداری

با توجه آنکه در هر دو محدوده مورد مطالعه، اختلاط کاربری در حد متوسط قرار دارد و امتیاز آن‌ها نیز تفاوت چندانی با یکدیگر نداشتند، تأثیر فاصله شهروندان تا نزدیک‌ترین خدمات عمومی مانند فضای سبز، مرکز درمانی، مکان ورزشی، مرکز مذهبی و آموزش ابتدایی دبستان بر سرمایه اجتماعی شهروندان در دو محدوده بررسی شد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که در هر دو محدوده، تنها ارتباط میان سرمایه اجتماعی با فاصله تا مرکز درمانی رابطه‌ای مستقیم و معنادار است، بدین معنا که با افزایش فاصله تا مراکز درمانی، سرمایه اجتماعی شهروندان نیز افزایش یافته است. البته با توجه به کوچک بودن شهر لار و تمرکز مراکز درمانی خصوصی در برخی مراکز خاص و همچنین تعداد کم مراکز درمانی دولتی در شهر، این موضوع گویای آن است که شهروندان باید فاصله بیشتری را تا دسترسی به خدمات بهتر دریافت کنند، اما در

ارتباط با سه خدمت عمومی دیگر، یعنی دسترسی به پارک و فضای سبز، مرکز مذهبی و مراکز آموزش ابتدایی، هم در لار قدیم و هم در لار جدید رابطه معکوسی بین سرمایه اجتماعی تا دسترسی به این خدمات وجود دارد و به عبارتی با کاهش فاصله شهروندان به این خدمات، سرمایه اجتماعی شهروندان افزایش یافته است و بالعکس. در واقع این کاهش فاصله می‌تواند گویای این واقعیت باشد که نزدیک‌تر بودن و دسترسی مناسب، به‌ویژه به شکل پیاده به این خدمات عمومی، زمینه‌ساز گسترش تعاملات اجتماعی و روابط چهره به چهره افراد با یکدیگر شده است و همچنین با گسترش شناخت از مکان، زمینه برای ایجاد/ تقویت حس تعلق مکانی فراهم‌تر می‌شود. بر این اساس این یافته‌ها را می‌توان مهر تأییدی بر اهمیت نقش پیاده‌مدار بودن محیط بر سرمایه اجتماعی دانست (جدول ۱۱).

جدول ۱۱. دسترسی به خدمات عمومی و سرمایه اجتماعی

مرکز درمانی	آموزش ابتدایی	مرکز مذهبی	فضای ورزشی	پارک و فضای سبز	
۰/۱۳۳*	-۰/۲۸۷**	-۰/۴۱۱**	-۰/۱۴۷**	-۰/۲۱۹**	ضریب هم‌بستگی
۰/۰۱۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۵	۰/۰۰۰	سطح معناداری
۰/۱۴۲*	-۰/۲۲۹**	-۰/۴۶۴**	-۰/۰۸۸	-۰/۲۵۱**	ضریب هم‌بستگی
۰/۰۴۱	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۲۰۹	۰/۰۰۰	سطح معناداری

متغیر دیگری که نقش آن در سرمایه اجتماعی شهروندان و محدوده بررسی شد، میزان ارتباط و تعامل شهروندان با مساجد نمودی از میزان دینداری و وابستگی مردم به ارزش‌های دینی و اسلامی است. دلیل انتخاب این متغیر، علاوه بر بافت سنتی و مذهبی مردم ایران، بررسی نقش کاربری‌های مذهبی و کم‌وکیف ارتباط مردم با آن‌ها در میزان تعاملات و سرمایه اجتماعی شهروندان است؛ به‌ویژه آنکه بر مبنای داده‌های کاربری زمین، سرانه کاربری مذهبی در لار قدیم بیش از دو برابر لار جدید است.

نتایج تحلیل‌های توصیفی نشان می‌دهد که به‌طور کلی شهروندان لار قدیم در مقایسه با لار جدید، ارتباطات و همکاری بیشتری با مساجد و فضاهای مذهبی داشته‌اند (جدول ۱۱)، اما زمانی که به نتایج ضرایب هم‌بستگی سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن در دو محدوده به تعاملات و همکاری افراد با مساجد نگاه می‌کنیم، مشاهده می‌شود که در هر دو محدوده به‌جز مؤلفه هنجارهای اجتماعی، در سایر مؤلفه‌ها هم‌بستگی مستقیم و معناداری میان دو متغیر وجود دارد؛ در حالی که ضریب هم‌بستگی مؤلفه هنجارهای اجتماعی در هر دو محدوده منفی است. همچنین همه ضرایب هم‌بستگی مربوط به سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن در لار جدید بیشتر از لار قدیم است.

تناقضی که در اینجا شکل می‌گیرد، آن است که چرا با وجود تعاملات بیشتر مردم در لار قدیم از لار جدید با مساجد، ضرایب هم‌بستگی لار قدیم پایین‌تر از لار جدید است. با توجه به آنکه سطح عمومی تحصیلات در لار قدیم بیشتر از لار جدید است. شاید بتوان بخشی از این تفاوت را این‌گونه توضیح داد که در لار قدیم که شهروندان تحصیلات بالاتری دارند، روابط خود با همکاران و جامعه (سرمایه اجتماعی) را نه بر مبنای معیارهای عرفی مرسوم، بلکه بیشتر بر مبنای معیارهای عقلی و آگاهی اجتماعی بیشتر خود شکل می‌دهند و بر همین اساس، تعامل و همکاری بیشتر با مسجد به

بهبود شاخص‌های سرمایه اجتماعی منجر نشده است. با توجه به مطرح‌شدن موضوعاتی مانند الگوی ایرانی و اسلامی پیشرفت و همچنین مباحث نظری پیرامون شهر اسلامی و ویژگی‌های آن، نتایج این بخش گویای آن است که کاربری‌های مذهبی در شهرهای کشور، به‌ویژه شهرهای متوسط از پتانسیل بالایی برای ایجاد و تقویت تعاملات اجتماعی، اعتماد اجتماعی و سرمایه اجتماعی برخوردار هستند؛ بنابراین ضروری است در هر گونه طراحی و پیشنهادی برای تقویت سرمایه اجتماعی، پتانسیل‌های موجود در این فضاها و کاربری‌ها نیز مدنظر قرار گیرد (جدول‌های ۱۲ و ۱۳).

جدول ۱۲. میزان همکاری و تعامل شهروندان با مساجد در لار قدیم و لار جدید

	کم	متوسط	زیاد	
لار قدیم	۱۷/۴	۲۳/۸	۵۸/۸	
لار جدید	۲۷/۱	۲۶/۱	۴۶/۹	

جدول ۱۳. تعامل و همکاری با مساجد و سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی	روابط اجتماعی	شبکه اجتماعی	اعتماد بین فردی	مشارکت اجتماعی	اعتماد نهادی	هنجارهای اجتماعی	
۰/۷۲۹**	۰/۶۲۵**	۰/۵۸۶**	۰/۵۴۱**	۰/۴۲۵**	۰/۵۱۳**	۰/۴۳۲**	لار جدید
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	ضریب هم‌بستگی سطح معناداری
۰/۶۳۶**	۰/۵۷۰**	۰/۴۶۷**	۰/۴۷۶**	۰/۳۱۹**	۰/۴۲۷**	۰/۳۹۱**	لار قدیم
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	ضریب هم‌بستگی سطح معناداری

آخرین متغیرهایی که ارتباط آن سرمایه اجتماعی در دو محدوده بررسی شد، سابقه سکونت است. این متغیر از آنجا که سبب آشنایی بیشتر فرد با سایر شهروندان و همچنین شکل‌گیری تعلق مکانی و اجتماعی فرد می‌شود، نقش مهمی در ایجاد و تقویت سرمایه اجتماعی دارد. تعلق مکانی می‌تواند بر کمیت و کیفیت ارتباطات و تعاملات فرد، تصورات ذهنی او از مکان و محیط زندگی و شهروندان و حس مسئولیت‌پذیری اجتماعی وی اثرگذار باشد و بدین ترتیب به‌عنوان عاملی اثرگذار در سرمایه اجتماعی افراد معرفی شود.

نتایج ارتباط میان سابقه سکونت در شهر با سرمایه اجتماعی در دو محله نشان داد که در هر دو محدوده رابطه‌ای مستقیم و معنادار میان سابقه سکونت در شهر و سرمایه اجتماعی وجود دارد. در میان مؤلفه‌های سازنده سرمایه اجتماعی نیز سه مؤلفه روابط اجتماعی، شبکه اجتماعی و اعتماد بین فردی رابطه مستقیم و معناداری با سابقه سکونت دارد که به نظر منطقی نیز می‌رسد؛ چراکه سابقه سکونت بیشتر در محله، سبب آشنایی بیشتر با ساکنان محله می‌شود، به‌مرور زمان به شناخت بیشتر افراد محله از یکدیگر می‌انجامد و زمینه را برای افزایش اعتماد بین فردی فراهم می‌کند و این اعتماد و کنش‌های اجتماعی، به عاملی مهم برای شکل‌گیری و توسعه شبکه‌های اجتماعی در میان افراد تبدیل می‌شود. در واقع از آنجا که اعتماد نهادی و هنجارهای اجتماعی (به‌ویژه با گسترش ارتباطات مجازی و رسانه‌های مختلف دیداری و شنیداری)، کمتر به عوامل محلی و بیشتر به عوامل سطح شهری و ملی بستگی دارند، منطقی است که با سابقه سکونت فرد در یک محله هیچ‌گونه رابطه معناداری نداشته باشند (جدول ۱۴).

جدول ۱۴. سابقه سکونت در شهر و سرمایه اجتماعی

روابط اجتماعی	شبکه اجتماعی	اعتماد بین فردی	مشارکت اجتماعی	اعتماد نهادی	هنجارهای اجتماعی	سرمایه اجتماعی
ضریب هم‌بستگی	۰/۴۳۴**	۰/۱۱۰*	۰/۳۰۹**	-۰/۰۷۶	-۰/۰۰۹	-۰/۰۳۸
سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۳۸	۰/۰۰۰	۰/۱۵۲	۰/۸۶۰	۰/۴۷۵
ضریب هم‌بستگی	۰/۴۵۲**	۰/۱۹۳**	۰/۳۳۸**	-۰/۰۶۲	-۰/۰۰۲	۰/۰۲۰
سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۵	۰/۰۰۰	۰/۳۷۵	۰/۹۸۰	۰/۷۸۰

نتیجه‌گیری

هدف اصلی این مقاله بررسی چگونگی تأثیرگذاری فضای شهری در دو گونه بافت شهری ارگانیک و برنامه‌ریزی شده بر سرمایه اجتماعی شهروندان است. برای این منظور، شهر لار با برخورداری از دو گونه خاص بافت ارگانیک و برنامه‌ریزی شده انتخاب شد. لار قدیم با ساختاری ارگانیک که طی زمان و براساس الزامات و نیازهای جغرافیایی و اجتماعی- فرهنگی ساکنان شکل گرفته است و لار جدید که کاملاً مبتنی بر الگوی کلاسیک برنامه‌ریزی شهری و خیابان‌های مستقیم و نظام کاربری اراضی برنامه‌ریزی شده است. بررسی‌ها در محدوده‌های مورد مطالعه نشان می‌دهد که با وجود برتری سرانه کاربری اراضی خدمات عمومی در لار جدید در مقایسه با لار قدیم (سرانه ۵۳ مترمربع لار جدید در مقابل سرانه ۴۰ مترمربعی لار قدیم)، همچنین نبود تفاوت جدی در امتیاز اختلاط کاربری اراضی دو محدوده (هر دو محدوده اختلاط کاربری در حد متوسط داشته‌اند) و نبود تفاوت جدی در تراکم جمعیت دو محدوده (تراکم جمعیت ۸۴ نفری لار قدیم در برابر تراکم ۹۱ نفری لار جدید)، سرمایه اجتماعی در لار قدیم در وضعیتی مناسب‌تر از لار جدید قرار داشته است.

نکته مهم درباره لار قدیم آن است که بالغ بر ۶۰ درصد ساکنان مهاجر در لار قدیم، متولد خارج از کشور (و به احتمال زیاد کشورهای جنوب خلیج فارس) بوده‌اند و تمایل آن‌ها به سکونت در لار قدیم، گویای وضعیت مطلوب ساختار کالبدی و اجتماعی این بافت برای سکونت این افراد است. بالا بودن حس تعلق به مکان در لار قدیم در مقایسه با لار جدید و همچنین احساس امنیت اجتماعی بالاتر شهروندان در لار قدیم از لار جدید گویای آن است که این دو محدوده شهری با وجود تفاوت ظاهری و کالبدی- فضایی، هر دو در شرایط کنونی واجد حیات اجتماعی و سرزندگی هستند و به‌ویژه آنکه محدوده ارگانیک و بافت قدیمی شهر در بیشتر شاخص‌های مورد بررسی، شرایطی کمی بهتر از لار جدید داشته است.

در ارتباط با کاربری اراضی بررسی‌ها نشان می‌دهد که لار قدیم با تمرکز بیشتر کاربری‌های تجاری و سرانه تجاری بالاتر از لار قدیم پیرامون آن توانسته است با وجود شکل‌گیری لار جدید، همچنان مرکزیت اقتصادی خود را در شهر حفظ کند. در شرایط کنونی، مهم‌ترین فضاهای تجاری شهر شامل بازار قیصریه لار، مجموعه فضاهای تجاری خدماتی و خرده‌فروشی مانند بازار میوه و تره‌بار و بازار امام خمینی است که دو مورد اول در لار قدیم و بازار امام خمینی در لار جدید واقع شده‌اند. علاوه بر این، با توجه به اینکه شهر جدید طی دهه‌های اخیر به شکل کاملاً مدرن و بر مبنای استانداردهای شهرسازی طراحی و ساخته شده است، نه‌تنها وضعیت سرانه کاربری در این بافت بهتر از لار جدید است،

بلکه به لحاظ مساحت قطعات مسکونی نیز بیش از ۵۳ درصد واحدهای مسکونی لار جدید بالای ۲۰۰ متر مساحت دارند؛ درحالی‌که این نسبت برای لار قدیم ۲۸ درصد است و به‌طور کلی مساحت کاربری‌های مسکونی در لار جدید بیشتر از لار قدیم است. کاربری‌های مهم فرهنگی شهر مانند سینما، سالن آمفی‌تئاتر، کانون فرهنگی شهید، نگارخانه سبز و چهار کتابخانه اصلی و کانون پرورش فکری کودکان در شهر جدید واقع شده‌اند. به لحاظ کاربری فضای سبز، سرانه این کاربری در شهر جدید سه برابر شهر قدیم است و از ۷ پارک اصلی شهر، پارک‌های جنگلی، پارک شهر جدید، پارک بانوان و بوستان کودک در شهر جدید واقع شده‌اند، دو بوستان باغ ملی و پارک کوثر در شهر قدیم و بوستان ندای بهار نیز در لار میانی قرار گرفته است.

این وضعیت گویای آن است که لار جدید هم به لحاظ قدمت ساخت و هم به لحاظ اختلاط کاربری وضعیتی بهتر از لار قدیم دارد. با این حال، وضعیت سرمایه اجتماعی، تعلق مکانی و احساس امنیت اجتماعی در لار قدیم بهتر از لار جدید است و به‌علاوه به لحاظ تعداد مطلق و تراکم جمعیت نیز دو محدوده تفاوتی با یکدیگر ندارند. این آمارها گویای آن است که بافت ارگانیک لار قدیم در مقابل بافت برنامه‌ریزی‌شده لار جدید، نه تنها به‌مرور زمان دچار فرسودگی و زوال نشده است، بلکه از توانمندی بالاتری برای ایجاد سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی بهتر برخوردار است. به عبارتی قدیمی‌تربودن لار قدیم در مقابل لار جدید سبب نشده است که گروه‌هایی با طبقه اقتصادی و اجتماعی بالاتر از این منطقه کوچ کنند و در لار جدید ساکن شوند. همچنین می‌تواند گویای این موضوع باشد که بافت‌های ارگانیک شهری در صورت توجه و رسیدگی، از توانمندی بالایی برای جذب و نگه‌داشتن جمعیت و کمک به توسعه شهری محله‌محور برخوردار هستند. تجربه شهر لار نشان می‌دهد که لار جدید با وجود برخورداری از الگوی مدون برنامه‌ریزی و نظام کاربری اراضی، از لار قدیم که طی زمان و بدون طرح مدون شکل گرفته است، نتوانسته است به ارائه کیفیت بهتر محیط برای برقراری تعاملات و هم‌بستگی و سرمایه اجتماعی منجر شود و این موضوع بر این نکته تأکید دارد که همان‌گونه لیدن (۲۰۰۳) نیز اشاره می‌کند، نحوه طراحی ساخت کالبدی محله می‌تواند تأثیرات مهمی را بر میزان کم‌وکیف تعاملات و سرمایه اجتماعی شهروندان بر جای بگذارد.

همچنین نتایج این پژوهش درباره تأثیر سابقه سکونت بر سرمایه اجتماعی با نتایج پژوهش‌های افرادی چون خوراسگانی و همکاران (۱۳۸۸) و برهم و راهن^۱ (۱۹۹۷) انطباق دارد. اقامت طولانی و مالکیت مسکن، سبب شناخت بیشتر همسایه‌ها، افزایش تعداد دوستان، مشارکت اجتماعی و ارتقای سرمایه اجتماعی می‌شود و در مقابل ثبات‌نداشتن سکونت و تحرک مکانی موجب ایجاد اختلال در شبکه روابط اجتماعی می‌شود و فرصت‌های کمتری را برای تماس‌های اجتماعی ایجاد می‌کند (خوراسگانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۳۸). براساس نتایج این پژوهش، از میان مؤلفه‌های سازنده سرمایه اجتماعی، سه مؤلفه روابط و تعاملات اجتماعی، عضویت در شبکه‌های اجتماعی و اعتماد فردی، رابطه معنادار و مستقیمی با سابقه سکونت داشته‌اند. این نتیجه مؤید این مطلب است که مؤلفه‌هایی مانند هنجارهای اجتماعی و اعتماد نهادی و حتی مشارکت اجتماعی به‌واسطه تأثیرپذیری افراد از متغیرهای سطح کلان و عواملی مانند فضای مجازی کمتر از عوامل سطح محله تأثیر می‌پذیرند و براین‌اساس نیز سابقه سکونت رابطه معناداری با این مؤلفه‌ها نداشته است.

1. Brehm and rahm

نتایج حاصل از این پژوهش یادآوری دوباره این موضوع است که بافت‌های ارگانیک و سنتی ایران علاوه بر آنکه بخشی از سرمایه فرهنگی، تاریخی، خاطره جمعی و هویت شهرها هستند، می‌توانند نقش مهمی در ایجاد و تقویت انسجام و هم‌بستگی و سرمایه اجتماعی داشته باشند. حفظ ساختار و بافت فضایی - کالبدی آن‌ها و جلوگیری از تخریب، بهسازی و نوسازی آن‌ها بر مبنای الگوهای شهرسازی مدرن، با هدف به‌روزرسانی آن‌ها و توجه به بهبود کیفیت فضایی این بافت‌ها از جمله اقدامات اولیه‌ای است که باید مدنظر مدیران شهری قرار بگیرد. نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش باقری و عمویی (۱۳۹۷) که به بررسی سرمایه اجتماعی در محله سنتی مسگرها و محله نوساز گلشهر شهر زنجان پرداخته‌اند، سازگاری دارد؛ چراکه در آن مطالعه نیز وضعیت سرمایه اجتماعی در محله سنتی مسگرها بهتر از محله نوساز گلشهر بوده است.

با توجه به تعداد محدود مطالعات تجربی که در سطح داخلی به بررسی نقش ساختار فضایی و بافت کالبدی شهرها به‌ویژه بافت‌های ارگانیک و برنامه‌ریزی شده بر شکل‌گیری و تقویت سرمایه اجتماعی انجام شده است، ضرورت مطالعات بیشتر به‌ویژه با توجه به اینکه می‌توان در بیشتر شهرهای ایران این دو گونه بافت ارگانیک و برنامه‌ریزی شده را در کنار یکدیگر مشاهده کرد، احساس می‌شود. علاوه بر این، بررسی چگونگی ارتباط میان ویژگی‌های محیط مصنوع شهری مانند اختلاط کاربری اراضی، تراکم جمعیت، قابلیت پیاده‌مداری محیط، پیوستگی معابر، خوانایی فضا با مؤلفه‌های اجتماعی حیات شهری از قبیل سرمایه اجتماعی و پایداری اجتماعی، حوزه‌ای است که تاکنون کمتر مورد توجه متخصصان و پژوهشگران علوم اجتماعی و شهری قرار گرفته است و ضرورت دارد برای درک بهتر موضوع و تدوین ادبیات بومی در این زمینه، مطالعات تجربی و موردی بیشتر انجام پذیرد.

منابع

- اردشیری، مهیار، حاجی‌پور، خلیل و سمیه حکیمی (۱۳۹۲). «بررسی نقش و جایگاه ساختار کالبدی محله‌های شهری بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی»، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، شماره ۱۳، صص ۳۵-۵۶.
- افروغ، عماد (۱۳۷۷). *فضا و نابرابری اجتماعی*، تهران: انتشارات تربیت مدرس.
- باقری، محمد و اکرم عمویی (۱۳۹۷). «نقش طرح کالبدی-فضایی محله‌های شهری در ارتقای سرمایه اجتماعی (مقایسه محله سنتی مسگرها و محله نوساز گلشهر زنجان)»، پژوهش‌های معماری و محیط، شماره ۲، صص ۱۷-۳۰.
- پیران، پرویز، موسوی، میرطاهر و ملیحه شیان (۱۳۸۵). «کار پایه مفهومی و مفهوم‌سازی سرمایه اجتماعی (با تأکید بر شرایط ایران)»، رفاه اجتماعی، شماره ۲۳، صص ۹-۴۴.
- تاج‌بخش، کیان (۱۳۸۴). *سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه*، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: نشر شیرازه.
- توسلی، غلام‌عباس و مرضیه موسوی (۱۳۸۴). «مفهوم سرمایه در نظریات کلاسیک و جدید با تأکید بر نظریه‌های سرمایه اجتماعی»، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۶، صص ۱-۳۲.
- توکلی‌نیا، جمیله، ریکا، جهان‌بخش و محمود عیوضلو (۱۳۹۰). «تحلیل فضایی سرمایه اجتماعی سکونتگاه‌های شهری و روستایی (مطالعه شهرستان کوه‌دشت)»، تحلیل اجتماعی نظم و نابرابری اجتماعی، شماره ۶۱، صص ۲۰۵-۲۳۰.
- ربانی خوراسگانی، علی، صدیق اورعی، غلامرضا و مهدی خنده‌رو (۱۳۸۸). «بررسی سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در سطح محله»، علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۱۴، صص ۱۱۹-۱۵۰.
- رحمانی، صادق (۱۳۷۵). *سیمای لارستان*، چاپ اول، تهران: مؤسسه فرهنگی همسایه.
- رحیمی، حمید و راضیه آقابابایی (۱۳۹۳). «تحلیل رابطه بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و بهبود کیفیت محیط کار دانشگاه کاشان از دیدگاه اعضای هیئت‌علمی»، رفاه اجتماعی، شماره ۵۵، صص ۱۹۹-۲۲۵.
- رضازاده، راضیه و علی سلسله (۱۳۸۹). «مروری بر سیاست‌های توسعه پایدار محله‌ای با رویکرد دارای مبنا و تأکید بر سرمایه‌های اجتماعی و کالبدی»، نامه معماری و شهرسازی، شماره ۴، صص ۱۲۱-۱۴۰.
- عباسی، محرم، ابراهیمی، الهام، شیخی قهی، ملیحه و علیرضا اکبری (۱۳۹۸). «تحلیل سطوح مفهوم سرمایه اجتماعی با رویکرد فراترکیب»، جامعه‌پژوهی فرهنگی، شماره ۲، صص ۵۵-۷۹.
- علیزاده، هوشمند، ایران‌دوست، کیومرث، خسروانین، لیلا و روح‌الله تولایی (۱۳۹۳). «بررسی سرمایه اجتماعی در سه لایه فضایی شهر سنندج؛ سکونتگاه‌های غیررسمی، بافت مرکزی و بافت برنامه‌ریزی‌شده»، نامه معماری و شهرسازی، شماره ۱۳، صص ۱۳۳-۱۴۹.
- فیلد، جان (۱۳۸۶). *سرمایه اجتماعی*، ترجمه غلامرضا غفاری و حسین رضانی، تهران: انتشارات کویر.
- قاسمی، وحید، اسماعیلی، رضا و کامران ربیعی (۱۳۸۵). «سطح‌بندی سرمایه اجتماعی در شهرستان‌های استان اصفهان»، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۲۳، صص ۲۲۵-۲۵۱.

قربی، میترا، نقوی، مریم و حمید محمدی (۱۳۹۸). «تأثیر محیط ساخته‌شده بر سرمایه اجتماعی و پایداری اجتماعی در بافت تاریخی (نمونه موردی: محلات هم‌پیوند با بازار در بافت تاریخی کرمان)». مطالعات ساختار و کارکرد شهری، شماره ۲۱، صص ۵۹-۸۴.

کلین، جیمز (۱۳۷۷). بنیادهای نظریه اجتماعی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.

محسنی تبریزی، علیرضا و مریم آقامحسینی (۱۳۸۹). «بررسی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه شهری: مورد پژوهش محلات»، نشریه مدیریت شهری، شماره ۲۶، صص ۱۴۷-۱۶۲.

مدنی‌پور، علی (۱۳۷۵). طراحی فضاهای شهری نگرشی بر فرایند اجتماعی و مکانی، ترجمه فرهاد مرتضایی، انتشارات شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری وابسته به شهرداری تهران

نیک‌پور، عامر، کریم‌زاده، حسین و حیدر واحدی (۱۳۹۴). «ارزیابی توزیع فضایی سرمایه اجتماعی در محله‌های شهری: مطالعه شهر بابلسر»، مجله آمایش جغرافیایی فضا، شماره ۱۸، صص ۱۳۷-۱۴۸.

Abbasi, M., Ebrahimi, E., sheikh Ghahi, M & Akbari, A (2018). Analyzing Levels of the Social Capital Concept Using Meta-Synthesis Approach. *Cultural sociology*, 10(2), 55-79. (In Persian)

Afrough, E. (1998). Space and Social Inequality. Tehran: Tarbiat Moddaress University Press. (In Persian)

Alizadeh, H., Irandoost, K., Khosravianian, L., & Tavallaei, R. (2014). Investigating Social Capital in Three Spatial Layers of Sanandaj City: Informal Settlements, Old/Central and Planned Neighborhoods. *Journal of Architecture and Urban Planning*, 7(13), 133-149. (In Persian)

Ardashiri, M., Hajipoor, K., & Hakimi, S. (2013). Role of Physical Infrastructure in Urban Neighborhoods on the Formation of Social Capital. *Research & urban planning*, 4(13), 35-56. (In Persian)

Bagheri, M., & Amouei, A. (2019). Role of Physical- Spatial Plan of Urban Neighborhoods in Improving Social Wealth: A Comparative Study of a Traditional Neighborhood (Mesgar-ha) and a Modern Neighborhood (Golshahr) in Zanjan, Iran. *Architectural and Environmental Research*, 1(2), 17-30. (In Persian)

Beumer, C. (2010). Social Cohesion in a Sustainable Urban Neighbourhood. In *Proceedings of the 2nd Annual SUN Colloquium*.

Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (PP. 78-92). New York: Green Wood.

Brehm, J., & Rahn, W. (1997). Individual-Level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital. *American Journal of Political Science*, 41(3), 999-1023.

Bryant, C., & Norris, D. (2002). *Measurement of Social Capital: The Canadian Experience. Prepared as a Country Report for the OECD - UK ONS*. International Conference on Social Capital Measurement in London, 25-27, 1-15.

Castells, M. (1984). *The Urban Question* (A. Sheridan, Trans). London: Edward Arnold.

Council of Europe. (2008). *Towards an Active, Fair and Socially Cohesive Europe*. Report of High Level Task Force on Social Cohesion, Strasbourg.

Field, J. (2007). *Social Capital*. Translated By Ghaffari, Gh & Ramazani, H, Kavir Press, Tehran. (In Persian)

- Forrest, R., & Kearns, A. (2001). Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood. *Urban Studies*, 38(12), 2125-2143.
- Ghasemi, V., Esmaeili, R., & Rabiei, K. (2007). Measurement and Ranking of Social Capital in the Townships of Isfahan Province. *Social Welfare Quarterly*, 6(23), 225-250. (In Persian)
- Ghorbi, M., Naghavi, M., & Mohammadi, H. (2019). The Effect of the Built Environment on Social Capital and Social Sustainability in Historical Context (Case Study: Linked Neighborhood to Bazar in Kerman Historical Fabric), *USFS*, 6(21), 59-84. (In Persian)
- Giddens, A. (2009). *Sociology* (6th ed.). Cambridge: Polity Press.
- Harper, R. (2002). *The Measurement of Social Capital in the United Kingdom*. Office for National Statistics, September.
- Koleman, J. (1998). *Foundations of Social Theory* (M. Sabouri, Trans). Tehran: Ney Press.
- Lee, S., Yoo, C., Ha, J., & Seo, J. (2018). Are Perceived Neighbourhood Built Environments Associated with Social Capital? Evidence from the 2012 Seoul survey in South Korea. *International Journal of Urban Sciences*, 22(3), 349-365.
- Madanipour, A. (1996). *Urban space design: an approach to a social-spatial process*. Translated By Farhad Mortezaei, Pardazesh & Urban Planning Press. (In Persian)
- Mazumdar, S., Learnihan, V., Cochrane, T., & Davey, R. (2018). The Built Environment and Social Capital: A Systematic Review. *Environment and Behavior*, 50(2), 119-158.
- Mohseni Tabrizi, A & Aghamohseni M. (2009). Study of the role of social capital in urban development: a case study of neighborhoods. *Journal of Urban Management*, 26, 147-162. (In Persian)
- Nikpour, A., Karimzadeh, H., & Vahedi, H. (2016). Evaluate the Spatial Distribution of Social Capital in Urban Neighborhoods (A Case Study: Babolsar City). *Geographical Planning of Space*, 5(18), 137-148. (In Persian)
- Norris, D. (2005). *Social Capital Measurement: National Experiences and International Harmonization*. A Beginning. Siena Group Meeting. Helsinki.
- Onyx, J., & Bullen, P. (2000). Measuring Social Capital in Five Communities. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 36(1), 23-42.
- Padovani, L. and Guentner, S. (2007), *Towards a new listening culture? The involvement of inhabitants in urban management*. The URBACT Programme. [urbact.eu/fileadmin/corporate/pdf/.../GTTT Participation.pdf](http://urbact.eu/fileadmin/corporate/pdf/.../GTTT_Participation.pdf)
- Patacchini, E., Picard, P. M., & Zenou, Y. (2015). Urban social structure, social capital and spatial proximity. Social Capital and Spatial Proximity. *CEPR Discussion Paper No. DP10501*, 1-28.
- Piran, P., Moosavi, M., & Shiani, M. (2007). Conceptual Framework and Conceptualization of Social Capital. *Social Welfare Quarterly*, 6(23), 9-44. (In Persian)
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Putnam, R. D. (Ed.). (2002). *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. USA: Oxford University Press.
- Rabbani Khourasgani, A., Sadigh Ora'i, G., & Khanderoo, M. (2011). An Investigation of Social Capital and the Factors Affecting Its Development in the Community Level. *Journal of Social Sciences (Biannual)*, 6(2), 119-149. (In Persian)

- Rahimi, H., & Aghababaei, R. (2015). An Analysis of Relationship between Social Capital and Quality of Work Environment in University of Kashan One Base View of Faculty Members. *Social Welfare Quarterly*, 14(55), 199-225. (In Persian)
- Rahmani, S. (1996). *Simaye Larestan*. Hamsaye Press, First edition, Tehran. (In Persian)
- Rapoport, A. (2016). Human Aspects of Urban Form: Towards a Man—Environment Approach to Urban Form and Design. *Pergamon perss*.
- Rezazadeh, R., & Selseleh, A. (2010). A Review of Sustainable Community Development Policies through an Assetbased Approach, with Emphasis on Social & Physical Capital. *Journal of architecture & urban planning*, 2(4), 121-140. (In Persian)
- Schutjens, V., & Völker, B. (2010). Space and social capital: The degree of locality in entrepreneurs' contacts and its consequences for firm success. *European Planning Studies*, 18(6), 941-963.
- Shakibaei Bidaruni, F., & Tabibian, M. (2018). Comparative Impact Assessment of Physical Form on Social Capital among Residents of Urban Neighborhoods (Case Study: Qazvin). *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 11(23), 295-306. (In Persian)
- Tajbakhsh, K. (2005). *Social Capital (Trust, Democracy and Development)*. Translated by Afshin Khakbaz and Hassan Pouyan, Shirazeh Press. Tehran. (In Persian)
- Tavakolnia, J., Jahanbakhsh, R., Ayvazlou, M. (2011). Spatial Analysis of Social Capital of Urban and Rural Settlements -Study of Koohdasht County. *Social Analysis of Social Order and Inequality*, 61, 205-230. (In Persian)
- Tavassoli, Gh. A., & Mousavi, M. (2005). The Concept of Capital in New & Classic Theories with Emphasis on Social Capital. *Sociological Review*, 26 (26), 1-32. (In Persian)